

МИЛОСАВ БАБОВИЋ (Београд)

КОСОВСКИ МИТ У ЊЕГОШЕВОМ »ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ«

Југословенска његошологија још дугује Његошу, иако га тумачи цео век. Није дубље изучила његову поезију у контексту поетике европског романтизма. А неопходно је. Не може Бајрона, Пушкина и Ламартина заменити Сима Милутиновић. Поготову што је, по оцени Пере Слијепчевића, »Симо у својој примитивности врло рђаво схватио немачку романтику и донео Његошу из Немачке. . . само романтички хаос«. ¹

Ако је крајем XIX века Де ла Барт сматрао да се романтизам не може дефинисати као јединствени литерарни правац, због великих разлика националних европских књижевности, у наше време Рене Велек је детаљном анализом издвојио фундаменталне компоненте поетике романтизма: »Ако испитујемо својства књижевности која се широм континента називала 'романтичком', свугде ћемо у Европи наћи иста схватања о песништву, о процесима и природи песничке имагинације, исто схватање природе и њене везе са човеком, и у основи исти песнички стил, са употребом симболике и м и т а, стил који се јасно разликује од стила неокласицизма осамнаестог века«. ²

1. П. Слијепчевић, *Олеги о домаћим шемама*, Сарајево 1980, 11, 133.

2. Рене Велек, *Кришички појмови*, Нолит, Београд 1980, 113.

Велекова оцена иницира мисао да је Његош у складу са поетиком романтизма оба своја спева засновао на митовима: Л у ч у на библијском, а Г о р с к и в и ј е н а ц на националном, на косовском миту.

Међутим, наши књижевни историчари дуго то или нису опазили, или томе нису придавали значај. Годину дана после Његошеве смрти, у огледу о новој српској књижевности, објављеном на немачком језику, Јован Ристић је оценио »Горски вијенац« као »величанствени родољубиви еп, који у драмској форми обрађује протеривање Турака из Црне Горе. Проткан је снажним националним мотивима, пуноћом и жаром једне доиста песничке природе, мајсторски обрађеним народним сценама. Кроз њега провејава идеја слободе која надахњује храбре Црногорце оним хероизмом, који им је помогао да се вековима п о б е д о н о с н о одупиру свим нападима сурове силе и лукавствима политике«. ³ Ристић није одредио конкретније националне мотиве, сем идеје слободе, коју је тешко квалификовати, јер је по суштини интернационална.

Две деценије касније Стојан Новаковић је писао о Његошу: »Као што је Сима Милутиновић у свом главном делу, С р б и ј а н ц и, опевао борбу и витешка дела око ослобођења Србије, тако је и црногорски владика у свим својим делима певао живот и витештва црногорска. Стаза, дакле коју је Милутиновић отворио, била је настављена с друге стране, из другог легла српског јунаштва. То је главна тема и мета у свим делима Његошевим, али се она поглавито и најлепшим бојама и сликама исказала у 'Горском вијенцу'. . . У тим сликама црта се и карактерише црногорски живот и карактер као у огледалу, око њих је уједно уплетена туга за прошлошћу и тужне а пуне родољубља и осећаја рефлексije о садашњости, којих ради је дело његово постало што јеванђеље родољубивих и за будућношћу својег народа замишљених синова српских.« ⁴

Новаковићево прецењивање утицаја Симе Милутиновића постаће опште место у нашој његошологији. Мада није јасно како мали таленат може пресудно утицати на генијалног песника! Међутим, за тему овог рада занимљива је једино Новаковићева опаска о »тузи за прошлошћу« у »Горском вијенцу«, са конотацијом туге за изгубљеним царством и слободом. Али је изостао чак и помен о покосовској тузи у народним песмама косовског циклуса, што би се нормално очекивало, јер је Новаковић покушавао да од њих створи еп »Косово«. ⁵

3. Јован Ристић, *Новија српска књижевност*, »Књижевна историја«, 1969, 960.

4. С. Новаковић, *Историја српске књижевности*, Београд 1871, 285.

5. Лексикон »Минерва«, Загреб 1935, 976.

Светислав Вуловић је лансирао тезу да је Његош превасходно песник лиричар. То је одредило његов смер анализе и оцену дела: »Горски вијенац је скуп лирских осећаја српског народа у Црној Гори у једну киту цвећа. . . а догађај опеван у делу, врпца којом је кита везана. Његош је лирик по најбољем свом делу«. ⁶

Неадекватна концепција објашњава зашто је у расправи изостало разматрање односа Његошевог пева и епске поезије. Истина, Вуловић помиње маргинално да је Његошу »узор међу јунацима био Милош Обилић«, да је »установио медаљу Милош Обилић за храброст«, да је кунући Омер-пашу казао: »Е, дабогда се на страшном суду погледао у очи са Обилићем«. Међутим, он не само да није осетио значај Обилићевог лика већ није уочио ниједну компоненту косовске мисли у »Горском вијенцу«. Зато изненађује суд Павла Поповића, по коме је овај површни рад »први озбиљан покушај литерарне оцене песникове«. Такву оцену заслужује тек његова књига »О Горском вијенцу«, која је детаљно анализирала многе нивое пева. Нажалост, ни Павле Поповић није показао сав значај народног епоса, посебно косовског циклуса, у мотивици и садржини »Горског вијенца«. У мостарском издању студије (1900), аутор тврди да је спев заснован на предању и песмама о борби за ослобођење Црне Горе, а не на косовском миту: »Као што је Омир у И л и ј а д и дао циклус народних песама о Тројанском рату, тако је и Његош у В и ј е н ц у дао циклус песама о ослобођењу Црне Горе. И то је Његош учинио у времену кад је косовску епопеју узимао да обради Јоксим Новић, који је није одвео даље од слабе имитације народне песме«. ⁷

У другом издању књиге (1923) Поповић је до извесне мере ревидирао раније схватање и проширио радијус извора пева. Разматрајући функцију кола у »Горском вијенцу«, Поповић каже да се »у В и ј е н ц у јасно види тежња песникове да, поред предмета, слика нарави и обичаје црногорске. То је природно. Његош је хтео да начини од свог пева национални спев. Он је начинио у В и ј е н ц у синтезу народних песама из Данилова времена, и тиме опомену на ускочке песме наше. . . Опевао је на разним местима и јуначке подвиге осталих јунака српских ван Црне Горе (Лимо, Комнен, Новак, Смилјанић, Карађорђе). . . На два-три места, а нарочито у првом колу, прославио је Милоша Обилића и друге косовске јунаке и тиме указао на 'пјесме јуначке најстарије': и њих је, дакле, придржао једном руком, обухватио заједно са осталима. Он је тиме учинио свој спев од судно националним«. ⁸

6. Св. Вуловић, Годишњица Николе Чупића, 1877, 1, 92.

7. Павле Поповић, *О Горском вијенцу*, Мостар 1900, 42.

8. Павле Поповић, *О Горском вијенцу*, Београд 1923, 67.

Ни ово тумачење, међутим, није кохерентно садржини дела. Његов недостатак је у ауторовом тврђењу да је песме косовског циклуса Његош тек »једном руком придржао«, а оне су у ствари прожеле целу садржину »Горског вијенца«. А Поповић то није осетио.⁹

Ни славни Скерлић није указао на улогу косовског мита у конституисању замисли »Горског вијенца«. Приметио је само снажан утицај народне песме на Његошеву поезију, целу – од раног стваралаштва до »Шћепана Малог«. »Рођен у крају где је народна традиција била врло јака и где су се не само чувале старе народне песме но и нове песме непрестано стварале, живећи у тренутку непрестаних борби са Турцима, васпитан од Симе Милутиновића који је занесено волео народну поезију, Његош је знао народне песме, волео их, скупљао и подражавао. . . Када је у младости преводио са руског поједине делове Илијаде и руског народног спева Слово о полку Игорову, он је то чинио у народном десетерцу. У свим његовим позним песмама утицај народне поезије остаје врло јак.« По Скерлићу, »Горски вијенац је синтеза Његошевог духа и ранијег песничког рада; ту песник националист иде заједно са песником мислиоцем, и цело дело је складна мешавина између народне уметности и рефлексивне поезије. Предмет је истрага потурица у Црној Гори, црногорско Бадње вече у почетку 18. века, које је у његовим очима значило рађање слободе црногорске и српске. . . и зато је овај спев о ослобођењу Црне Горе посветио Карађорђу, о слободи оцу Србије. . . Његош је успео у ономе што су многи и пре и после њега узалуд покушавали: да на основу народне поезије, са елементима народног живота, из народне душе, створи велико и оригинално књижевно дело«.¹⁰

9. Индикативно је у овом контексту његово разматрање епизода. Анализирао је две: укрштање муња над Ловћеном, и хватање јата јаребица. Прва је » . . . алузија на будуће ослобођење Црне Горе; алегорично представљање догађаја, јасно кад се узме у вид земљиште над којим се ови феномени дешавају и правци ових«. Друга: »Оне јаребице које се селе у друге крајеве могле би представљати Србе који се селе; оно 'Утекле су к вама да утекну' односило би се на Аустрију, која је с њима поступала зна се како. Што је све ово Његош казао као врло слабу и скоро неприметну алузију, то је можда учинио с обзиром на своје односе као владара према моћном суседу« (59–60). Поповић није анализирао епизоду истог типа – о кукавици, која није алегорична, већ непосредан израз косовског мита у свести Његошевог јунака.

Тако у целој Поповићевој студији о »Горском вијенцу« Косово остаје периферна тема. Није тачан ни његов преформулисани суд да је »*Вијенац* синтеза народних песама Даниловог времена«.

10. Ј. Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд 1967, 188.

Тек је Иво Андрић средином тридесетих година (1935), у есеју »Његош трагични јунак косовске мисли«, већ насловом истакао снажну и вишеплану Његошеву везу са Косовом. »Ту је дакле почетак Његошеве драме. Његош је прототип косовског борца. И као песник, и као владалац, и као човек, он је чисто оличење косовске борбе, пораза и несаломљиве наде. Он је 'Јеремија Косова'. . . Али нису само мисао и поезија предели за косовску традицију. Она је за Његоша сам живот. . . Али главна мука и најтежа борба Његошева је Турска, Косовски завет од кога се живи, којим се дише и мисли. . . « И најзад: »Ми смо већ рекли да су облици Његошеве трагике многоструки, иако сви никли из истог корена косовског. У његовој акцији, као у његовом духовном доживљавању, свуда је косовска мисао урезала свој тајанствени знак, тражећи жртву, али и доносећи решење«. ¹¹

Исидора Секулић, иако мисли слично Андрићу, сматра да су давно пре него ће постати песник, Његошева мисао и дух били обузети идејом косовског завета, осветом. И пише: »Осећајни свет младића (Његоша, М. Б.) био је полутама, језив, древни, косовски. Шта ће бити прве намисли, први кораци младића? Прва намисао ће бити: јуначки живот, бој са Турцима, Косово, обрачун ножем и пушком, бој и гавранови, паше азијати и паше браћа по крви, Косово, Милош Обилић, то је било и остало наше«. Упадљиво је да у овако кратком пасажу Исидора т р и п у т понавља реч К о с о в о. Зато, по њеном мишљењу, за Његоша »Српство није хлеб, и школа, и држава, него Косово, а Косово је гроб у који је све закопано; а васкрс иде опет преко гробова, »Васкрсење не бива без смрти«. У томе се слажу религија, филозофија, култ херојства. . . Црногорци су на Ублима убили Ђехај-пашу под шатором, тачно као Милош Мурата на Косову«. ¹²

Посебно изненађује што Видо Латковић, који се углавном бавио народном књижевношћу и Његошем, уопштено говори о корелацији народног епоса и »Горског вијенца«. Чак и када помене Косово, то нема друго значење до »инвокације прошлости«. Он, на пример, цитира део Владичиног писма Николи Томазеу: »Је ли страшније, витешкије и дуже борбе међу неједнакошћу свијет видио него што је видио борбу црногорску послѣ паденија царства на Косову?«, и коментарише: »У 'Горском вијенцу' Његош износи свету на видик истину о тој борби«, али не открива видове поетске трансформације те истине у песничком тексту. Оцењујући затим кола као »колективну

11. И. Андрић, *Његош као трагични јунак косовске мисли*, Београд 1935, 14.

12. И. Секулић, *Његошу књија дубоке оданости*, Нови Сад 1961, 95, 304.

свест национално будног дела народа«, Латковић пише: »Прва четири кола су инвокација прошлости, актуализирана, негде освртима на оно што се управо збива, као у првом колу на пример, а негде само подстицајем који из њих бију. . . Постигао је тиме још нешто: обухватио је, ако и посредно, дуг временски распон, од Косова до осамнаестог века, од када је 'седмоглава аждаја сатрла Српство', до 'извијања искре' слободe«. Најзад, понекад анализира значајну сцену, а не открије суштину њеног кода у глобалном плану дела. На пример: »Сви знају зашто су окупљени. А горе на Црквинама, само неке далеке алузије на то. 'Гађају пушкама и броје колико пута која одјекне'; Драшко 'мјери цефердаром' не к у к у к а в и ц у (курзив – М. Б.), али му Вук Раслапчевић скреће пажњу да се 'не ваља бити кукавица'; хватају јато јаребица и 'пуштише јаребице'... Ниједне речи непосредно о договору и истрази. Требало је ћутати.«¹³ Иза номиналног значења цитираних детаља аутор није осетио не само дубинску конотацију, већ код неких ни примарну. И као да је заборавио инвентивно тумачење Павла Поповића хватања и пуштања јата јаребица. Што је најгоре, Латковић прекида цитат управо пре стиха који изражава смисао разлога зашто се у Црној Гори не убијају кукавице: јер »су оне шћери Лазареве«.

Миодраг Поповић у, можда, најбољој нашој послератној студији о Његошу, детаљно разматра мотиве народне поезије у његовом делу, али је приметан субјективан став у третману овог питања, неадекватан садржини пева. Пре свега, Поповић сагледа утицај народног епоса на Његоша глобално, зато у излагању уз Обилића фигурирају Марко Краљевић, Алија Ђерзелез, Старина Новак, Бајо Пивљанин, Карађорђе. У анализу се, даље, уноси и епос уопште, зато је »Обилић симбол ритерске храбрости и вазалске оданости сизерену«, »херојски Аполон«, и »Хомеров Ахил сродан је Обилићу«. Тако је у овој ширини третмана косовски циклус, суштински, потиснут.

Поред овог, Поповић је, објективно, потиснуо у други план Косовски мит, дајући примаран значај I српском устанку у идејном нивоу »Горског вијенца«, што се осећа из низа његових судова. Прво, он сматра да је Његош посветом Карађорђу, посветио »Горски вијенац« »у ствари самом устанку«. И даље: »Узимајући Карађорђа за симбол устанка и одређујући му у Посвети 'Горског вијенца' место међу великанима светске историје. . . Његош ће истовремено истаћи величину српске револуције. Као песник учиниће оно што су Вук

13. В. Латковић, *Пејшар Пејшровић Његиш*, Нолит, Београд 1963, 199, 207.

Караџић и Леополд Ранке већ били урадили у науци.¹⁴ И у пасажима где анализира Обилића и Карађорђа паралелно, Вождова историјска величина засењује имагинативни митски лик. »Сагледајући народну хероику – пише Поповић – у борби против Турака: са свечовечанских висина, Његош у свом Обилићу открива њен историјски смисао. У овом сублимном херојском лику, као у каквој сунчаној жижи, песник стваралачки сједињује општељудско и наше народно. Прво је дато као појам чистог светлосног јунаштва, друго као оваплоћење општељудског у лику народног хероја. Тим путем, из светлосног симбола, Обилић израста у најлепши мит који имамо у нашој херојској поезији.

Сличан симбол Обилићу је и Карађорђе, с том разликом што он истовремено симболише и Устанак, националну револуцију, слободну домовину. . . И Карађорђе, као и Обилић, код Његоша је неугасив, вечан, жив у свим временима.«¹⁵

У излагању је све лепо казано, али суштину суда Његошев спев не потврђује. Напротив, Карађорђе се јавља само у П о с в е т и, а Обилић, како се афористично изразио Андрић, помиње се више него бог. Али и то није сасвим тачна оцена. Јер у »Горском вијенцу« никаква сила, па ни Саваот нема ауторитет и моћ Милоша Обилића. Према томе ни Карађорђе. И Поповић је без разлога првим српским устанком заменио улогу косовског мита у структури Његошевог спева.

На крају, у најновијој Историји српске књижевности, Јован Деретић, преокупиран анализом форме »Горског вијенца«, није ни поменуо присутност косовског мита у његовој структури.

Међутим, аналитичко читање Његошевог текста открива да је цела структура дела прожета мотивима и духом косовског мита. Стари почетак спева:

»Црни дане, а црна судбино,

О, кукавно српство угашено. . .«

одмах уводи у певање главне мотиве мита: ц р н и д а н и јесте дан косовске битке, када се угасила српска слобода. Тиме се мотивишу епитети к у к а в н о и ц р н и, двапут поновљен. У коментарима, Латковић је ове стихове назвао вапајем, »који се не односе само на владику Данила лично, ни као представника Црне Горе, већ на цело Српство«. Мотив косовског пораза сам по себи евоцира турску најезду, о којој је песник накнадно дописао 42 стиха.

14. М. Поповић, Историја српске књижевности, Романтизам. Београд 1968, 257.

15. Цитирано дело, 282–83.

Већ у првом монологу Владике Данила укључени су и остали елементи мита: одумирање царства – »Да, кад главу раздробиш тијелу,/ У мучењу издишу членови«; п о б е д а и с л а м а н а д х р и ш ћ а н с т в о м – »Мунар дуби на крст раздробљени«; и з д а ј а – »Своју мисли Бранковић с Гертуком« и »Бог вас клео погани изроди,/ Шта ће турска вјера међу нама; О б и л и ћ е в п о д в и г – »Су чим ћете изаћ пред Милоша«.

У кључу мита се доживљава и прва сцена спева после Владичиног монолога. Његошева ремарка гласи: »Изнијели су крсте с Ловћена наврх Црквине, па су по врху сјели. . . « К р с т е не значи само крст, већ и барјак. А црногорски барјак је копија к р с т а ш а б а р ј а к а, који стално фигурира у народном епосу. И крст на њему је онај »часни крст« за који су гинули Југовићи и остали косовски ратници.

Са Ловћенске висије виде се Приморје, сва Херцег-Босна и Арбанија и »Све је облак притиска једнако«. Једино је над Катунском нахијом небо ведро и осунчано – »А нас једне само сунце грије«. Символику крајева српских у тами интензивира севање муња, које »Крст од жива огња направише«. Л о в ћ е н п о д п л а м е н и м к р с т о м с в а к а к о н и ј е п е ј з а ж, в е ћ з н а м е њ е!

После ове слике небеских размера, следи минијатурна сцена у којој Вук Раслапчевић опомиње Војводу Драшка:

*Не ваља се бићи кукавица!
Али не знаш рђа ње не била,
Да су оне шћери Лазаребе? . . .*

Именом цара Лазара, које евоцира и царство и »куну Лазареву«, допуњује се парадигма мотива косовског мита. Тачније, већ иницијалне песничке слике »Горског вијенца« откривају бит песникове замисли: да и небо, и земљу, и мисли људи Црне Горе обележи косовским знамењима.

Уосталом, и постајање свог племена Његош није датирао православним календаром, већ предањем о егзодусу српског народа после косовске битке и пораза:

*Што ушече ишод сабље шурске,
Што на вјеру њрабу не њохули,
Што се не кће у ланце безаши,
То се збјежа у обе њланине,
Да њнемо и крв њроливамо,
Да њуначки амане њ чувамо,
Дивно име и све њу слободу. . .*

У завршним стиховима није само завет, већ и Владичин програм за Црну Гору: да очува српско име и слободу бар на једној стопи

српске земље. Овде је Његош, у ствари, песнички изразио став из писма Осман-паши Скопљаку (1847), где каже: »Када су Бајазит, названи Илдерим, и дивље азијатске хорде наше малено но јуначко царство разрушиле, онда су моји преци и одабране фамилије које нијесу погинуле од Турака, оставиле своје отачаство и утекле у ове горе«.

Анализа текста »Горског вијенца« открива да се косовски мит јавља у више нивоа структуре, од којих су најбитнија три: историски; реминисценције и интерполације из песама косовског циклуса; и предање у народном памћењу. Први ниво конституишу, углавном, искази Владике Данила у монолозима и писму Селиму везиру. Други – ситуационе и стиховне сродности или подударности Његошевог спева и народног епоса. Трећи ниво изражавају кола.

У првом монологу Владика Данило прати турску инвазију по следу њеног историјског тока, који схвата као пролог косовске трагедије. У стиху »Злога госта Европи Оркана« садржана је Данилова оцена Орхановог освајања Галипоља 1357, судбоносног за Балкан. На султана Орхана односе се и стихови: »Византија сада није друго,/ До прђија младе Теодоре«, чији је подтекст одлука цара Јована Кантакузина VI да кћи Теодору уда за Орхана, Муратовог оца. Стихови »Мурат српску а Бајазит Босну« бележе освајање српских земаља после Маричке битке 1371. Када из својих визионарских медитација силази до горке историјске стварности, Игуман Стефан види »Бе Софија за коњушку служи«, посредно изражавајући судбину српских храмова који ће од Македоније до краја Лике доживети иста скрнављења.

Од историјског нивоа далеко је богатији резонанс косовске битке у народном памћењу и осећању. Мислим да је у праву Ђилас када, у недавно објављеној књизи, тврди да Његоша није толико занимала историја, колико предање које је опoетизована народна свест о себи. У првом колу као узроци пропасти српске државе фигурирају равноправно »небески« и земаљски разлози: божји гнев и великашки сукоби. Потребно се зауставити на Његошевом рангирању узрока: небеским су посвећена само два стиха! Као да је песнику, који је био и владика, незгодно било да не помене бога и његову срцибу на »смртна сагрешења« владара. А сукоби великаша, који су »српске силе грдно сатрли« чине суштину песникове мисли и развијају се у 15 стихова. Њима следи коментар о Косовској вечери у 34 стиха. У Његошевој визији »проклетe« косовске вечере паралелна су два мотива: и з д а ја отацбине и жртвовање за отацбину. Они се по-

нављају у каснијем животу српског народа. Отуда косовска вечера није догађај, већ догађање и судбински знак српске историје. И увек су Бранковићи били уз колена власти, а Обилићи у дну софре и под сумњом да су неверни, па морају сумњу да пониште жртвом. Од Вуковог »поганог кољена« потичу Станиша Црнојевић и потурице типа Хамзе капетана и Мустај-кадије. А од Обилића – Иван бег »јуначко кољено« и војинство Владике Данила. Бранковићима коло изриче клетву, а Обилићевим потомцима пева апотеозу.

Вреди указати да су у Његошевом певању ова два лика напоредо утицали на Црногорце. Еписко прегнуће триста бораца и тридесет хајдука Баја Пивљанина да на Вртијељци »раскрхају силу Шенђерову« надахнут је не само примером Обилића, већ и страхом да на њих не падне брука издаје: »Траг да му се по прсту кажује/ Ка невјерној кући Бранковића«. А најмоћнији покретач је вековна жеђ да осветом извидају »ране косовске«:

*Благо њоме ко се њу нагнао,
Већ ја ране не боле косовске,
Већ Турчина низашта не криви. . .*

У Његошевим ранама косовским садржан је психички синдром, који је пораз на Гази Местану изазвао у српском народу, а потом се предањем и васпитањем преносио на нараштаје. Од рана косовских болују сви ратници Владике Данила. И утисак је као да су се црногорска деца рађала са њима, као са очним видом. Косовске ране су заувек закрвиле не само поробљиваче и рају, већ и верне имену и вери са издајницима–потурицама, иако су истог рода и племена, па зато када су заједно могу говорити само »грким сјеменом распре«, као у сватовима Суље барјактара. Овде се Обилић срета изузетно у сцени весеља, иначе је са Црногорцима углавном када им је »страшна ура пред очима«. После горких клетви сердара Вукоте:

*О њроклеџа земљо, њројала се,
Име њи је сџрашно и ојако. . .
Укрв си се мени њреџборила! . . .*

Вук Мићуновић, насупрот сердару, не види лепшег краја људског од смрти по примеру Обилића: да момци прси ватреније са бојних пољана прелазе у весело царство поезије. Смисао Вуку није дуги век, већ чин трајног значаја, зато мисију Црне Горе у српству види у знаку Обилићевог подвига:

*Што њомињеш Косово, Милоша,
Сви смо на њем срећу изџубили;
Ал су мишца, име црногорско
Ускрснули с косовске џробнице,*

*Над облаком, у вишешко царство
Бе Обилић над сјенима влага. . .*

Неопходно је указати на куриозум: од Одисејеве посете Аду и разговора са Ахилом, у песничким визијама загробни свет се сликао као п о д з е м н и. За Његошевог јунака, међутим, загробни свет је над облацима, а Ахила је заменио Обилић. Култ Обилића је у »Горском вијенцу« досегао кулминацију. Алојз Шмаус сматра да је Његош »Милоша уздигао високо изнад лика каквим га приказује народно песништво«,¹⁶ а трансформацију лика условиле су више државничке него песничке потребе. У Шмаусовом запажању једино је спорна процена удела државника и песника у креирању лика Обилићевог. Пре свега, романтичарски јунаци су у принципу људи велике моћи и страсти. Поред тога, људи блиски природи подложни су митском мишљењу. Најзад, култом Обилића Његош је саздао компоненту духовности својих јунака. Шта би његови пастири и хајдучи били без Косова и Обилића у души? Дакле, песнички разлози су били битнији од државничких. Његош није имао разлога да одступа од норми романтичарске поетике. Зато је легендом о подвигу Обилића опседнуто цело људство пева, од Владике Данила који стоји на оном брду што га даје срећа ал' несрећа, па до прсте борачке масе. Обилић је залога вере у Владичину парадоксалну поруку: »Нека буде што бити не може!«. Владика зна да се турској ордији не може супротставити бројем, зато све полаже на ратника појединца! Ову стратегију диктирао је сам живот. И Његош који је наследио Данилове задатке из косовског завета, открио је да од Обилићеве легенде може саковати панцир за црногорског ратника, научити га да се узда само у себе и бога, и одважити га да прихвати дугу и неизвесну битку, која је нудила једино да »гусле утиру сузе за врснијем братом или сином«, и наду да ће »на гробљу изнићи цвијеће за далеко неко покољење«.

2.

Обилић је дао свој печат и верском осећању јунака »Горског вијенца«. Јер њихова вера није ортодоксно православље, него »вјера Обилића«. Ову синтагму први је изговорио војвода Батрић, на крају неуспелих преговора са потурицама:

*Турци, браћо, – у кам ударило! . . .
Кунем ви се бјером Обилића,*

16. Радови X конгреса фолклориста Југославије, Цетиње 1964, 53.

*и оружјем, мојијем уздањем,
у крв ће нам вјере заиливаши,
Биће боља која не пошоне ! . . .*

Запажамо да се Батрић куне у две некохерентне садржине: светињу вере и оруђе убијања. Међутим, у његовој реплици вера је озрачена ратоборним својством. И вредности вера биће одмерене ратнички – у крви проливленој! Како све ово звучи јеретички према Христовој Беседи на Гори: »Благо онима који мир граде, јер је њихово царство небеско«!

Синтагма »вјера Обилића« је, дакле, условно верска одредница, и још мање религиозно осећање. Она не прихвата праштање изражено у симболичном Христовом окретању другог образа. Његошевом Обилићу је туђа и дилема »славног кнез Лазара« коме ће се приволети царству. И треба истаћи да једино овај мотив косовског мита није нашао израза у »Горском вијенцу«!

Насупрот јеванђелској етици, вјера Обилића не само да исповеда одбрану од зла, већ и освету, која се у спеву рангира у три ступња: личну, племенску, народну. А Обилић је први дао пример како поступа човек, кад »Чест рањена жеже храбра прса«. И Његош је сугестивно нудио тај пример црногорским ратницима, код којих је освета постала једно од најснажнијих осећања. Јаче од страсне љубави према оружју, и према жени. Вук Мићуновић у оних пет стотина момака на скупштини види пре свега осветнике, који ће »многе буле у црно завити«. Кад се Мандушић руга чалми Арслан-агиној, он се свети потурицама за издају вере и српства. Кад момчад Озринићка меће рог у цев пушке оце Брунчевића, и та руга је вид освете. Сердар Јанко у сну жени сина Богдана булом; – сан одише осветом: ударити Турцима у образ. Кад све што је турско означе смрадом, и то је израз осветничког презира. Већ прво коло пева: »Некршћу се горе усмрђеше«. Кнез Раде кори: »Заудара земља Мухамедом!«. И Владика Данило поручује везиру да силницима турским »трагови смрде нечовјештвом«. ¹⁷

17. Потребно је указати да Владика Петар Цетињски у низу *Посланица* нахијама, племенима, братствима (Глуходољанима, 10. јуна 1789; Ришњанима, 30. јуна 1806; Глуходољанима 12. марта 1808; Дробњацима и Пивљанима, 5. јуна 1809; Бјелопавлићима и Пјешивцима, 2. фебруара 1822; Љешњанима, 26. јануара 1826; Бјелопавлићима и Пјешивцима, 13. фебруара 1828), упозоравајући Црногорце да не ратују за туђе интересе, да не примају никакву помоћ, нити ступају у преговоре са емисарима скадарских и херцеговачких паша, стално им прети судбином издајника Вука Бранковића. Бјелопавлићима и Пиперима поручује: ». . . али ми остаје жалост на самовољнике бјелопавлицке, не мање него на пиперске главаре, који су се Турцима,

Свеопшта, опсесивна мржња и жеђ освете згуснула се у императив *Угри!*. Војвода Милија односе Црногораца и Турака види само у значењу ове речи: »*Угри* врага не остав му трага«. После горких прекора Владици, кнез Раде позива: »Него *угри* докле махат можеш, И не жали ништа на свијету!« Најзад ће и Владика поновити ову осветничку лозинку: »*Угри* за крст, за образ јуначки!« Без ових сазнања не могу се разумети Његошеви стихови о Иван-беговој победи код Каруча:

*Иван чашом награви освети,
Свештим њићем, бојом закрићеним. . .*

Контаминација појмова бог и светост освете је са аспекта Јеванђеља не само неканонска, већ и неетичка. И једино у контексту »вјере Обилића« ова два стиха нису антиномни већ у пуном складу. Јован Цвијић је оставио драгоцјено запажање: »Црногорци старе Црне Горе испуњени су вером Обилића, као јеврејска племена старог завета вером у Јехову«. Да би Цвијићева мисао била јасна, треба рећи да Јехова није самилосни бог Христов, већ Мојсијев бог гнева и одмазде.¹⁸

3.

Култ Обилића битно је утицао на конституисање психолошког плана пева. По хришћанским схватањима, умрли у загробном свету излазе на суд за грехове. Ратници »Горског вијенца« су и суд божјих угодника заменили једним судијом – Обилићем. Психолошка мотивација ове замене могло би бити осећање греховности, јер су стално кршили шесту »божју заповест« Не убиј! У страху од пакла, наивни племенски човек је уместо небеском ареопагу ишао Обилићу, сигуран да на његовом суду неће бити оглашен за грешника.

Опијеност Обилићем турска и потурчењачка средина доживљава као ненормално понашање, чак као вид лудила. Тако војводи Батрићу Мустај кадија говори убеђено:

као Вук Бранковић предали, да сва Брда и Црну Гору под турски јарам подложе«. Љешњанима такође пише: »А наши нови Бранковићи раде да свијех нас под они јарам и сенцир подложе«.

Међутим, Владика Петар не помиње Милоша Обилића, ни у историјским ситуацијама које су захтевале обилићевско прегнуће, на пример уочи битака на Мартинићима и Крусима. Овај податак води логичном закључку да је култ Обилића створио управо Његош, и првенствено његовим витешким ликом у »Горском вијенцу«.

18. Ј. Цвијић, *Говори и чланци*, Београд 1965, 1, 130.

*Мало људство што си заслејљело?
Крсту служиш, а Милошем живиш. . .
Милош баца у несвијесни љуће,
Ил у џансишо неко прећерано. . .*

Реплика се може схватити као малициозна оцена непријатеља, који црногорски отпор турској сили жели да обесмисли, равнајући га са лудилом. Међутим, после изјаве војводе Батрића:

*Ноћас на сан Обилић цролеће,
Преко равна Поља цешинскога,
На бијела хаџа ка на вилу. . .*

следи Његошева опаска: »Посље 30–40 другач причају своје снове. Сваки каза једнако: да је Обилића видио као и војвода Батрић«. Колективни сан може бити мотивисан свесном и подсвесном тежњом бораца да се идентификују са идеалом ратника – Обилићем. Али истовремено овај психолошки феномен потврђује да је таква жеља доиста племенског човека доводила у опсесивна стања. Сан открива дубину укоренености косовског мита у психи Црногораца. Опијеност Обилићем јача је од страсне љубави према оружју, према жени, чак и од нагона самоодржања. Таквим људима није било тешко да прихвате позив »Младо жито, навијај класове/ Пређе рока дошла ти је жњетва«.

За људство »Горског вијенца« Косово је постало оријентир у времену, па срећамо често замене нормативног календара. По Вуку из Љешева ступа Чево »рâни од Видова дана, Јуначкијем и коњскијем месом, Гавранове и мрке вукове«, што значи да од Косова наставља косовски бој. Изводећи вештицу пред главаре и Владу да јој суде, безимени Цуца виче:

*Просиџа џурска сабља љо сџо љуџа,
Од Косова која нас сијече. . .*

Одобравајући одговор Хамзи капетану, збор оцењује личност Вука Мићуновића са више аспеката, а мера свему је Косово –

*»Српкиња га још рађала није
Од Косова па ни пријед њега«.*

4.

Његош се није само инспирисао косовским митом. У спеву се осећају ситуационе сродности са најлепшим песмама косовског циклуса. Тако се клетва сердара Вукоте кључним стиховима слаже са клетвом кнеза Лазара; тачније, са варијантом из песме »Мусић

Стеван«. Његош је намерно преузимао стихове, желећи да се у заточницима истраге потурица осети дух косовског завета. И свакако није случајно што управо Вук Мићуновић одмотава шал да се завереници ухвате у коло и зауну. Јер Вук је ратник најоданији духу Обилића.

Други пример сижејније сродности је слика битке на Вртијелци и погибије Баја Пивљанина. Коло о томе пева:

*И клаше се љеџњи дан до њогне,
Не кће Србин изгаџи Србина. . .
Но сви љали један до другоја,
Пјебајући и Турке бијући. . .*

Стихови евоцирају причу слуге Милутина о погибији Југовића:

*А Јуџи је, јосио, њоинуо,
у њочешку, у боју њрвоне,
С њим њоџбе осам Јуџовића,
Ђе браџ браџа изгаџи не ш његе
Докле њође један њеџијаше. . .*

И ова реминисценција има исту мотивацију: да витезови Срби вртијелски изгину као »лијепа кита Југовића«. Само је њихово братство по крви заменио братством по идеји верности косовском завету.

* *
*

Да би излучила зрно бисера, шкољку треба позледити. Душу српског народа ранила је јаничарска сабља на Гази Местану и из те ране лучило се у вековном болу бисерје народног епоса о Косову. Његошева душа је боловала од косовских рана љуће но душе народних певача. И оно што је у прологу »Луче« тражио од Симе Милутиновића, урадио је сам – »поставио у пламтеће врсте Обилића и Карађорђа«. Хтео је да и свакодневни живот Црногораца буде прожет симболима косовског мита. Смислио је капу, чија црна свила значи короту за Косовом; Црвена чоха – српску земљу заливену крвљу, а један њен кутак, Црну Гору, са грбом Немањића у средини, оградио је са пет златних нити, симболизујући пет векова црногорске одбране од ропства. За груди му је салио Медаљу Обилића, и обавезао га да ју часно заслужи бранећи име и слободу. А за душу му испевао »Горски вијенац«. Тако су Црногорци и мишљу, и срцем, и духом живели са косовским митом, од прве капе, од прве пуше, до прве бојне пољане, или до старости, зборећи стихове Владике Рада, које су знали боље од тропара крсне славе, чак и од Оченаша!

Милосав БАБОВИЧ (Белград)

КОСОВСКИЙ МИТ В «ГОРНОМ ВЕНЦЕ» НЕГОША

Резюме

В данной работе автор ее, главным образом, преследует три следующих цели. Прежде всего, доказать, что Негош исходил из поэтики епропейского романтизма, когда полагал миф в основу поэтического замысла своих поэм: в *Луче* – библейский миф о падшем ангеле, в «Горном венце» же национальный, косовский миф.

Кроме того, указать на своеобразный парадокс: за сто с лишним лет югославские литературоведы или не замечали, или недооценивали масштабы и функцию косовского эпоса в структурировании «Горного венца». В докладе это показано рядом примеров, начиная с «Истории сербской литературы» Стояна Новаковича (1877 г.) и кончая «Историей сербской литературы» Иована Деретича (1988 г.). Даже после замечательных домыслов и замечаний Иво Андрича, высказанных в эссе «Негош – трагический герой косовской идеи», опубликованном в 1935. г., вышеупомянутая литературоведческая проблема не получила соответствующей трактовки в югославском негошеведении.

Наконец, анализом трех главных уровней структуры поэмы: исторического; реминисценций и интерполяций из народного предания; системы символических знаков, автор работы наглядно показывает, что и в макро и в микро планах, буквально вся структура «Горного венца» построена на мотивах косовского мифа.